

SZOMSZÉDSÁG ÉS KÖZÖSSÉG

Délszláv — magyar irodalmi kapcsolatok. Tanulmányok. Szerkesztette: Vujicsics D. Sztóján. Bp. 1972. Akadémiai K. 550 l. 12 t.

E tanulmánykötet magyar és jugoszláv irodalomtörténészek közös vállalkozása. Alapgondolatát jelképesen a könyv címe fejezi ki, tartalomjegyzékéből pedig könnyen kiolvasható a tudományos cél: kronológiai sorrendben azoknak az irodalmi-kulturális érintkezéseknek a felderítése, amelyek az évszázadok során mindkét irányban termékenyeknek vagy legalábbis tanulságosaknak bizonyultak. Persze a valóságban ezek az érintkezések nagyon is változatosak, olykor áttételesek és bonyolultak. A reneszánsz időszakában a közös állami keret és az internacionális latin kultúra meghatározta milióban a kapcsolatok magától értetődőek, leírásuk tudós filológiai oknyomozás eredménye (Csapodi Csaba: *Felix Petancius Ragusinus és a Bibliotheca Corviniana*). A későbbi fejlemények, így elsősorban a nemzeti érzés erősödése s ennek politikai harcokban és ellentétekben megnyilvánuló eszmei következményei azonban, ami a történeti megítélést illeti, óhatatlanul visszavetülnek ebbe a korba is, pl. Janus Pannonius nemzeti hovatartozása kapcsán, noha ennek a kérdésnek ilyenfajta feltevése mai tudásunk szerint természetlen és anakronisztikus s a kor felfogása szemszögéből közömbös (I. Gerézdi Rabán töredékben maradt tanulmányát: *A magyar humanizmus és a horvátok*). A kötet témáinak szerteágazó jellegét fokozza az a körülmény is, hogy történetileg és kulturálisan jelentős különbségek tapasztalhatók a szerb és a horvát fejlődés között, sőt olykor a földrajzi-állami széttagoltság következtében egy-egy népcsoporton belül is. Nyilvánvaló, hogy az itt éppen csak jelzett körülmények messzemenően determinálták a magyar és a délszláv irodalmi kapcsolatok alakulását.

A reneszánsz korát követően magyar-szerb kapcsolatokról alig beszélhetünk, legfeljebb sorsközösségről, hiszen a török hódoltság, a megszállt területeken a magyar művelődést is elfojtja, a teljességgel török uralom alá került szerb nép művelődését gyakorlatilag lehetetlenné teszi. Miként a kötet egyik tanulmányában olvashatjuk,

volt egy olyan évszázad, amelynek folyamán mindössze egyetlen szerb könyv látott napvilágot. Horvát viszonylatban bizonyára más a helyzet, sőt ebben a vonatkozásban éppen a Zrínyiek tevékenysége kínál érdekes témát, ilyen tanulmány azonban nem szerepel a kötetben. A kulturális kapcsolatok mindamellett nem szünetelnek, csupán más szinten szövődnek, a népköltészet, a folklór világában, tanulságos összevetés lehetőségét nyújtva (Vujicsics D. Sztóján: *A délszláv és a magyar énekköltés a 16. században*).

A következő korszak, amely új jegyeket mutat a kapcsolatok történetében, a XVIII. század vagy közelebből a felvilágosodás kora. Az e témával foglalkozó tanulmányok sorát Szeli István írása nyitja meg: *A magyar és a szerb felvilágosodás párhuzamos vonásai*. E tanulmány célja nem közvetlen kapcsolatok feltárása és filológiai bizonyítása, hanem komparatistikai vizsgálat. Legfőbb tanulsága abban van, hogy két, sok szempontból hasonló kelet-európai kultúra mozgástörvényeit mutatja meg. Rendkívül gondolatébresztő az a mód, ahogy ennek az összehasonlításnak a segítségével a magyar felvilágosodás főbb összetevőit mintegy kívülről, tehát tágasabb perspektívában láttatja. A nemzeti irodalomtörténetírás számára, amely jellegénél fogva hajlamos a bezárkózásra, egy ilyen perspektíva-váltás igen hasznos és számos vonatkozásban reveláló hatású. Mármost ami a direkt kapcsolatokat illeti, ezek történetében a század végén egy igen érdekes periódus kezdődik.

Egy időre ugyanis Pest lesz a szerb nyelvű könyvkiadás centruma, miként ezt a körülményt Lazar Čurčić adatokban gazdag tanulmányából is megismerhetjük (*A pesti Egyetem nyomdája és a szerb könyvnyomtatás*). Nyilvánvaló a magyar-szerb kapcsolatokban azoknak a törökök elől észak felé húzódo, vállalkozó szellemű kereskedő-polgároknak a szerepe, akik Pest-Budán és környékén képeznek jellegzetes diaszpórákat. Ragaszkodnak nyelvükhöz, kultúrájukhoz, szokásaikhoz, de ugyanakkor beleilleszkednek abba a milióba, amely őket körülveszi,

s érzékenyen reagálnak az onnan jövő hatásokra. Érthetően visszhangra találnak ebben a közösségben az olyan törekvések, mint aminőt az első kísérleténél tartó, a nemzeti nyelvet jogaiba helyező magyar színjátásban láthatnak, s mivel a német és a magyar mellett éppen a szerb a harmadik jelentős népközösség a politikai-szellemi főváros rangja felé igyekvő Pest-Budán; kulturális jelenlétüket e téren is érzékeltetni kívánják (Bor Kálmán: *A szerb színjátás kezdetei és Pest-Buda*).

Az együttélésnek e sajátos történelmi keretei közepette jelennek meg a két kultúra olyan jellegzetes közvetítői, mint a magyar irodalomban rangot és irodalomtörténeti jelentőséget szerzett Vitkovics Mihály (Sziklay László: *Vitkovics Mihály, a kétnyelvű költő*), továbbá a *Szerb népdalok és hősrégek* tehetséges fordítója, Székács József (Fried István: *Székács József és a szerb népköltészet*). Ennek a periódusnak az az egyik meghatározó jellegzetessége, hogy a kulturális érdeklődés (amelyet még külön is táplál Herder és Goethe megkülönböztetett figyelme, s a népköltészet iránt Európa-szerte megnyilvánuló érdeklődés) toleráns politikai színezetű, ezek a kezdeményezések még mentesek attól a bizonyult nemzeti-nemzetiségi problematikától, amely később szükségképpen előtérbe nyomul.

A reformkor, majd a szabadságharc felé közeledve nyilvánvalóvá válnak a magyar nemesség politikájának azok az ellentmondásai, amelyek éppen a nemzetiségi kérdésben domborodnak ki. S bár voltak olyan jelentős személyiségek, mint elsősorban Széchenyi István, akik toleráns és progresszív álláspontot foglaltak el ebben a kérdésben, a magyar szupremácia történelmi beidegzettségé és illúziója megakadályozta egy következetes és haladó politika kialakítását ezen a területen. Ebből a körülményből éppen a szabadságharc idejére bontakozott ki tragikus konfliktus, a metternichi osztályokat, népeket és nemzetiségeket egymással szembe fordító és így hatalmi érdekből mesterségesen egyensúlyhelyzetet teremtő (s konfliktusok idején súlyos veszélyeket felidéző) politikai manipuláció végső eredményeként. Ezeknek az ellentétéktől és meg hasonlásoktól terhes, osztályérdekelt, nemzetiséget, haladást feloldhatatlan dilemmákba sodró időeknek a tanulságaival foglalkozik Ivo Frangés (*Mažuranić röpirata a horvátok a magyaroknak*) és Miodrag Popović (*Jakov Ignjatović 1848-ban*) tanulmánya.

A Habsburg-monarchia persze, minden negatív vonása ellenére, akár vállalták, akár tagadták polgárai, reális életkerete volt sok milliónyi különböző nyelvű és nemzetiségű embernek. Egyfajta közös sors mellett a gazdaság, az ipar, a kereskedelem, egyáltalán:

a megélhetés gondjai és lehetőségei, számos érdek s egy sajátos szellemi-társadalmi milió is egybekapcsolta őket. Az idő múlásával azt tapasztaljuk, hogy ez a „monarchia-komplexus” még napjainkban sem tűnt el, sőt történelmi jelentőségét a történelmi távlat egyre inkább igazolja. Így tehát természetes, hogy például a kulturális életben, s jelesen az irodalomban, az embereknek egy viszonylag kiterjedt földrajzi térségben való mozgása, az adott szellemi központok vonzása a politikai célok különbözősége ellenére is lehetőséget nyújt a szellemi kontaktusra. E kapcsolatokat a mindennapi élet természetes közegeben is létrejönnek, s az iskoláztatás, állásvállalás, házasság egyedi körülményei a nagy számok törvényénél fogva tipikussá, meghatározóvá válhatnak.

Az említett „egyedi” körülményekből magyarázhatók az irodalmi közvetítés olyan esetei, amikor is valaki két nép nyelvében és irodalmában is tájékozott lévén, vállalkozhat valamely nemzet irodalmának magas szintű tolmácsolására, mint például az e téren nagy érdemeket szerzett Jovan Jovanović Zmaj (Póth István: *Jovan Jovanović Zmaj és a magyar irodalom*). Itt hozzáfűzhetjük rögtön, hogy a monarchia népei között szövődő ilyen természetes, mindennapi kapcsolatok, amelyekben az életmód, gondolkodás, a társadalmi viszonyok analóg vonásai is tükröződnek, feltétele az olvasóközönség érdeklődésének. E körülmények indokolják a magyar irodalom bizonyos alkotásainak viszonylagos népszerűségét pl. a szerb irodalmi folyóiratokban (Božidar Kovaček: *A magyar irodalom a szerb szépirodalmi folyóiratokban, 1860–1871*), illetőleg egyes drámáink sikerét (Slavko Batušić: *Magyar drámák a zágrábi Horvát Nemzeti Színház műsorán*).

Ha általános tanulságot keresnénk a magyar–szerb, illetve a magyar–horvát irodalmi kapcsolatok történelmi feltételeinek vonatkozásában, akkor azt szűrhetnők le sommásan, hogy e kapcsolatok akkor voltak a legígéretesebbek, amikor e népek társadalmi és nemzeti céljai egybeestek vagy legalábbis nem állottak ellentétben egymással. Ezért a felvilágosodás kora és a reformkor kezdeti szakasza, valamint az abszolútizmus időszaka, az úgynevezett Bach-korszak (amely mindhárom nép számára hátrányos volt) kínálta a legtöbb lehetőséget a közeledésre. A kiegyezést követő évtizedek hatalmi politikája volt az a tényező, amely az addig szövődött kapcsolatokat visszafejlesztette, s felvételüket máig hatóan megnehezítette.

Az első világháború vége, a Habsburg-monarchia felbomlása minden eddiginél élesebb cezúrát jelent a kapcsolatok történetében. A történelem ily radikális fordulata,

a közép-európai helyzet újdonsága, ellentmondásossága, a forradalom és ellenforradalom időszaka, eddig nem tapasztalt gazdasági és szociális feszültségek felbukkanása, a politikai ellentétek új és veszélyes formáinak kibontakozása, s tegyük hozzá: mindez a krízisekkel sújtott Európa tágabb környezetében — kedvez a különböző avantgard törekvések térnyerésének. Érthető, hogy ebben az irodalmi közegben a magyar irodalomnak is azok a teljesítményei találjanak visszhangra, amelyek ezt a világot fejezik ki, így Ady költészete, majd Kassák és körének kezdeményezései. E bonyolult irodalmi jelenségeket boncolja és elemzi Bori Imre alapos és gondolatgazdag tanulmányában (Bori Imre: *A magyar, a szerb és a horvát avantgard*). E terjedelmes, hatalmas anyagot felvonultató tanulmány eredményeit még csak jelezni sem lehet e bírálatban, annál is inkább, mert — s ezt röstelkedve, s gondolom nemcsak a magam nevében kell kijelentennem — az írók és költők itt emlegetett táborából a magyar olvasó előtt jól megkülönböztethető módon csak az olyan nevek emelkednek ki, mint Ivo Andrić vagy Miroslav Krleža-é, akiknek életműve egyébként nem is fér bele az avantgard kategóriájába. E tényből az a tanulság adódik, hogy bőven van még tennivaló a szomszéd népek irodalmának jobb megismerése érdekében.

Az újabb magyar és horvát irodalomnak

összekötője és közvetítője Sinkó Ervin, aki személyes életében végigjárta azokat a változatos poklokot, amelyeket a szocialista íróknak a földrajzi térségben meg kellett szenvedniük, de a sors gonosz fantáziája nagyon kevés esetben bizonyult oly találékonynak, mint az ő életében. E kötet egyik felkért szerzője volt, de már csak a róla szóló szép esszé idézhette emlékét (Marijan Matković: *Sinkó Ervin — a csodálatos kiránduló kirándulása*).

A kötet, noha ez nem célja, szinte teljes képet rajzolt a magyar és délszláv irodalom kapcsolatairól. A tanulmányok összessége felelteti az egyes témák hiányát, s mindenképpen jól érzékelteti a kapcsolatok lényeges mozzanatait. A szorosabban vett szépirodalmi témákat jól egészíti ki Vargyas Lajosnak a népballadákról, Robert Autynak összehasonlító nyelvtörténeti kérdésekről írott és Lampert Verának Bartók és a délszláv folklór viszonyát elemző tanulmánya. Gáldi László verstani tanulmánya, Ritoók Zsigmondné portréja egy XVI. századi vándor literátorról, Lőrinc Péter emlékezése a *Híd* című 1934 és 1941 között megjelent folyóiratra nagymértékben járult hozzá a kapcsolatok jellegének sokoldalú megközelítéséhez, ami egyébként e szakszerű és alapos, az olvasótól komoly elmélyülést igénylő (s a specialisták szűkebb körén túli olvasó hézagos előismeretével talán nem mindig számoló) tanulmánykötet legfőbb erénye és eredménye.

Wéber Antal

ECKHARDT SÁNDOR: BALASSI-TANULMÁNYOK

A kötetet összeállította Komlowszki Tibor. Bp. 1972. Akadémiai K. 439 I. (Irodalomtörténeti Könyvtár, 27.)

Több mint hatodfél évtized és egy munkás, eredményekben rendkívül gazdag élet feszül ívként a tudóspálya kezdő- és végpontja, 1913 és 1969 között. Nagyon jó gondolat volt, hogy az Irodalomtörténeti Könyvtár sorozatának 27. köteteként Eckhardt Sándor Balassi-tanulmányaiból készült válogatás (Komlowszki Tibor állította össze), mert az olvasó együtt kapja kézhez mindazokat a tanulmányokat és esszéket, amelyek egyrészt az *Élet*, másrészt a *Mű* titkait nyomozva az *Eckhardt-életmű* szerves részét alkotják. Mert bár Eckhardt komparatistikai tanulmányai is rendkívül értékesek, hiszen éppen régebbi magyar irodalmunk francia kapcsolatait tisztázta és bár szótárírói munkássága is jelentős, éppen ez a kötet a legkézzelfoghatóbb bizonyítéka annak, hogy a magyar reneszánsz líra legnagyobbjához fűzte őt a legnagyobb szenvedély. Az *életrajz* pontossá tételében senki hozzá hasonló eredmények-

kel nem gazdagította a kutatást, *filológiai* munkásságát az a kétkötetes kritikai kiadás koronázta be, amely a további munka számára biztosított nélkülözhetetlen alapokat. Az ötvenes években az életmű *esztétikai-poétikai* értékeinek megállapításáért tett sokat (*A Füves Kertecske* 1954; *Balassi Bálint írói szándéka* 1958; *Balassi Bálint Szép Magyar Komédiája* 1959), miközben az életrajz-kutatás terén továbbra is merőben új, hézagpótló felfedezésekhez jutott el (*Balassi Bálint utolsó hadjárata* 1959).

Tudományos pályakezdeése, mesterei egyaránt a pozitívista irányultságú tudományos kutatásra inspirálták, de az ő esetében ez korántsem bírhat a legcsekélyebb pejoratív árnyalattal sem. Kutatói módszere, alapálása mindvégig a tények, a filológiai adatok feltétlen tiszteletében nyilvánult meg, szemben mindenfajta önkényes találgatással és fikcióval. *Az ismeretlen Balassi Bálint*